

FRONTIERELE REGATULUI DAC DUPĂ PACEA DIN ANUL 102

VASILE LICA

*În amintirea Magistrului meu, Prof. N. Gostar
(2 martie 1922, Orăștie - 23 octombrie 1978, Constanța)*

Pacea din anul 102 este unul dintre subiectele cele mai complexe ale problematicei războaielor dacice ale lui Traian¹, ea fiind, în același timp, și o interesantă speță de drept interstatal antic².

Dar acest important eveniment este, după părerea noastră, și un pasionant "caz istoriografic". Sub impresia caracterului ei vremelnic, istoricii moderni au dat mai puțină importanță detalierii clauzelor concrete ale păcii, lăsându-le oarecum în nebulos. La aceasta contribuie, incontestabil, paucitatea tradiției literare. Cassius Dio, 68.9.5 – cel mai important izvor literar antic – se referă la clauzele teritoriale ale păcii din anul 102 doar printr-o afirmație generală³. Chiar și atunci când se referă la un caz particular, e.g. situația Sarmizegethusei Regale⁴, el este cu totul neclar, generând în istori-

1. Ea fiind considerată, de foarte mulți istorici, doar un răgaz – "pace de compromis", "pace-armistițiu" – pe care și l-a luat Traian înaintea cuceririi definitive a Daciei.

2. Pentru tradiția literară și literatură modernă, cf. V. Lica, *The Coming of Rome in the Dacian World* (în curs de apariție); idem, *Relațiile Imperiului cu dacia în timpul Flavianilor*, în *Ephemeris Napocensis* 6 (1996) 129 u.

Fiind aici, vreau să introduc și o scurtă, dar necesară **Errata** la articolul meu, citat anterior. La p.131, afirmam, în mod greșit, că: "Nu ar fi exclus ca **foedus**-ul din anul 89 să reprezinte, de fapt, reînnoirea unui anterior **Königsvertrag**, având în vedere că tocmai în anii aceștia – pe tronul Daciei a urcat un nou rege, Diurpaneus-Decebal". Revizuiind ulterior textul, mi-am dat seama de eroare și am semnalat-o, îndată, bunilor mei prieteni, dr. Opreanu și dr. Ardevan. Din rațiuni redactionale, revizuirea nu și-a mai găsit locul în cadrul articolului. În locul frazei citate mai sus se va citi: "Desigur, în anul 89 nu putea fi vorba despre un **foedus renovatum**, întrucât tratatul dintre Imperiu și Decebal era consecința unui război. În acest sens, E. Täubler (*Imperium Romanum* I, Berlin-Leipzig, 1913, 121), sublinia, pe bună dreptate, că: "Unter der Vertragserneuerung ist nicht der erneute Abschluß eines durch einen Krieg außer kraft gesetzten, sondern die Bekräftigung eines bestehenden Vertrags zu verstehen. Die Kündigung des Vertragsverhältnisses oder seine tatsächliche Aufhebung durch den Krieg ist immer eine definitive; der Frieden gibt sich nie als Vertragserneuerung, sondern als einen den älteren Vertragszustand nicht berücksichtigenden Vertragsabschluß". În sfârșit, la p. 133, la ABREVIERI, titlul corect al lucrării lui W. Dahlheim este: **Gewalt und Herrschaft**, Berlin, 1977.

3. "... să se retragă (scil. Decebal) din teritoriul cucerit... (.... τῆς χώρας τῆς ἐαλωκυίας ἀποστῆναι). Pentru traducere, cf. *Fontes Historiae Daco-Romanae*, I, București, 1964, 691.

4. Cassius Dio, 68.9.7: "... După ce rândui acesteia și lăsa oaste la Sarmizegethusa, punând străji și în restul țării, el (scil. Traian) se întoarce în Italia".

ografia modernă diferite interpretări⁵.

Au fost avansate, așa cum se știe, diverse păreri privind teritoriile dacice – considerate ca făcând parte din regatul lui Decebal⁶ – ocupate de Imperiu în cursul războiului. Dar autorii lor par a ezita în fixarea frontierelor stabilite de Traian regatului dac prin pacea din anul 102. Cum spuneam anterior, aflându-se sub impresia acelor formule, istoricii consideră aceste frontiere ca fiind doar temporare⁷, problema fiind considerată, deci, de interes oarecum colateral, ca să nu spunem minor.

Deși am consacrat acestei chestiuni un număr de pagini⁸, deși am fost – și suntem de părere că Traian nu intenționa să poarte un al doilea război dacic – nu am abordat în mod explicit problema frontierelor regatului lui Decebal după pacea din anul 102⁹, urmărind doar *facies-ul* ei juridic. În cele ce urmează, va fi abordată și această chestiune, mai cu seamă că, recent, au fost avansate câteva puncte de vedere deosebit de interesante.

5. Unii învățați cred, pe bună dreptate, că istoricul antic se referă la capitala lui Decebal (Th. Mommsen, *Römische Geschichte*, V, Berlin, 1885, 202-203; C. Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule. Kommentar zu den Reliefs des zweiten dakischen Krieges* III. Textband, Berlin, 1900, 398 u.; Ritterling, RE XII 1283; C. Patsch, *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa*, V. 2, Viena-Leipzig, 1937, 87; I.I. Russu, *Inscripțiile Daciei Romane*, I, București, 1975, 14; I. Piso, *Fasti Provinciae Daciae*, I, Bonn, 1993, 2, n.8; I. Goldariu, *Sarmizegetusa Regia durant le règne de Trajan*, in AMN, 26-30, I/1 (1989-1993), 19-25; C. Opreanu, *Dakien und die Iazygen während der Regierung Trajans*, in *Römer und Barbaren an den Grenzen des Römischen Dakien*, Zalău, 1997, 270, 282; idem, *Die Folgen des ersten Dakerkrieges Trajans für die politische Lage der Gebiete nördlich der Donau*, in AMN, 35.1 (1998) 191; D. Protase, *Quand la capitale de Décébale est-elle tombée aux mains des Romains ?* in *Ephemeris Napocensis*, 7 (1997), 89-100, etc. În același timp, alții consideră că ar fi vorba despre viitoarea Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegethusa (C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'Antiquité*, București, 1945, 86-87; idem, in *IstRom*, I 307; H. Daicoviciu, *Cassius Dio și Sarmizegethusa*, in *In memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, 1974, 111 u.; N. Gostar, *Longinus. Dio Cassius LXVIII*, 12, 1-5, in *Alla-Iași* 13 (1976) 63 u. etc.

6. Privitor la întinderea regatului viteazului rege, *communis opinio* se regăsește, e.g., la regretatul H. Daicoviciu, in M. Petrescu-Dâmbovița, *Istoria României. De la începuturi până în secolul al VIII-lea*, București, 1995, 179: "Statul dac cuprindea, către sfârșitul primului veac, Transilvania, Oltenia, Muntenia și Moldova, la care se adăuga, probabil, o parte din ținutul dintre Prut și Nistru și avea ca centru regiunea Munților Orăștiei". Chestiunea este, evident, una dintre cele mai complicate și, aici, nu poate fi atinsă decât în treacăt. Scorylo (cum credea Gostar) sau Diurpaneus-Decebal au reușit să unească toate neamurile dacilor de pe teritoriul amintit sau doar pe cele din interiorul arcului carpatic? A rezultat un regat relativ autoritar sau doar un conglomerat întemeiat pe relații personale de "vasalitate"? Înclinăm să credem că ultima presupunere ar putea fi mai aproape de realitățile de atunci. Se știe de la Strabo care a fost soarta imperiului lui Burebista și sunt cunoscuți importanți "diadochi" ai marelui rege (cf. pentru antecedente, Lica, *Începutul relațiilor Romei cu dacii – Pompeius și Oroles*, in *Ephemeris Napocensis*, 7 (1997), 11-29. Cf. și Ioana Bogdan-Cătăniciu, *Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului Roman. Secolele I-III p. Chr.*, Alexandria, 1997, 51, n. 99, care, plecând de la Cassius Dio, 68.9.4, crede că: "... sora lui Decebal nu credem că se afla în vreuna din cetățile din munții Orăștiei, ci probabil în una din davele unui șef local, dintre cei cu care Decebal făcuse relații de rudenie, pentru a asigura o alianță ce-i era necesară. Propunem ca această importantă captură să fi avut loc în teritoriile extra-carpatice, care vor fi păstrate în stare de ocupație tocmai de Moesia Inferior". De asemenea, Opreau, *Die Folgen*, 189, admite și el – lăsând la o parte controversa cu Bogdan-Cătăniciu (cf. ibidem, 189, n. 22) – în fond același lucru: "Unserer Meinung nach läßt sich die Verzweiflung des Decebalus beim Erhalten der Nachricht, daß seine Schwester gefangen war und zusammen mit ihr eine starke Festung, nur dann rechtfertigen, wenn dies beudeutete, daß er einen mächtigen Verbündeten im Osten, in der Moldau, verloren hatte, dessen Freundschaft durch eine Heirat mit seiner Schwester besiegelt hätte werden können".

7. Avea să urmeze, evident, al doilea război dacic al lui Traian!

8. Cf. Lica, *The Coming of Rome* (cap. VII).

9. Incontestabil, admitem ocuparea unor teritorii în cuprinsul arcului carpatic, inclusiv a Sarmizegethusei Regale, dar nu am căutat a stabili "pe hartă" frontierele teritoriului rămas în stăpânirea lui Decebal.

*

Este evident că în contextul acestor clauze un loc esențial revine statutului Sarmizegethusei Regale.

Chiar și cei care consideră că Traian a lăsat o garnizoană în capitala regatului dac sunt de părere că ocupația romană a fost temporară, Decebal păstrându-și mai departe reședința la Sarmizegethusa Regia¹⁰. În același timp, istoricii care susțin că romanii au ocupat viitoarea capitală a provinciei Dacia – Colonia Ulpia Traiana Sarmizegethusa – susțin că Decebal nu ar fi putut accepta o asemenea umilitoare condiție de pace¹¹.

Până de curând doar C. Cichorius admitea ocuparea definitivă a capitalei lui Decebal¹². El afirmă că reședința regală, al cărei asediu constituie subiectul central al expunerii celui de-al doilea război pe columna lui Traian: "nicht etwa die alte dakische Königsstadt Sarmizegethusa sein kann", întrucât "Decebalus nach dem Verluste von Sarmizegethusa eine andere dakische Stadt zu seiner Residenz erhoben und stark befestigt haben muß". Cichorius pune în evidență și faptul că "letztere wirklich die bei den Schriftstellern erwähnte eroberte Hauptstadt ist, ergibt sich schon aus der einfachen Tatsache, daß in der ganzen Reliefchronik des zweiten Krieges überhaupt keine andere Festung als von den Römern belagert und eingenommen gezeigt wird". Savantul german atrage, de asemenea, atenția că, potrivit Columnei, cetatea în cauză fiind așezată pe un platou înalt, poziția ei nu corespunde cu "dem im Kessel gelegenen Sarmizegethusa"¹³. După părerea sa, această a doua capitală a lui Decebal s-ar fi aflat pe versanții occidentali ai Munților Harghitei, undeva pe cursul superior al râului Vârgheș¹⁴.

O interpretare asemănătoare cu a lui Cichorius a avansat, de curând, Opreanu¹⁵. Istoricul napocens consideră și el că Sarmizegethusa Regia a fost ocupată de trupe

10. E.g. Patsch, Beiträge 87 u.; Glodariu, loc. cit., 22 u. etc.

11. H. Daicoviciu, Sarmizegethusa, 113.

12. Cichorius, Die Trajanssäule, III. Textband, 399, este limpede în acest sens: "Vor allem aber ist entscheidend, daß Sarmizegethusa ja bereits im ersten Kriege von den Römern erobert, dann im Frieden von Decebalus abgetreten worden und seitdem das Hauptquartier der römischen Occupationsarmee gewesen ist".

13. Ibidem, 399.

14. Ibidem, 401 u. Învățăatul german a avut în vedere, în formularea ipotezei sale, atât indicațiile Columnei cât și pe cele ale lui Cassius Dio, 68.14.3, privitoare la celebrul episod al tezaurului lui Decebal, îngropat în albia Sargeției ori ascuns în peșteri. Merită a fi amintită și ipoteza regretatului W. Schindler, Die Königsstadt der Daker. Ihr Verhältnis zur Colonia Ulpia Traiana Sarmizegethusa, Klio, 59 (1977), 211-212, care, acum două decenii, susținea că: "Der Kriegsbericht des Cassius Dio, bruchstückhaft erhalten, unter anderem in der Epitome des Xiphilinos, und die Bilderchronik der Trajanssäule stimmen also im Hinblick auf die Lokalisierung der Königsstadt der Daker in den wesentlichsten Punkten miteinander überein: Sarmizegethusa, die vermeintliche Königsstadt der Daker, in Wirklichkeit nur einer der dakischen Stützpunkte, gelegen im Hațegtal, in der Nähe der Eisernen Pforte Transilvaniens, Vorfahrin der Colonia, ist im Laufe des ersten Dakerkrieges in die Hände der Römer gefallen. Die Königsstadt jedoch, das βασιλειον der Daker, das auf Grund der umfangreichen Grabungen im Orăștie Gebirge lokalisiert werden konnte, blieb, im Laufe des ersten Krieges trotz des eingeleiteten Angriffs unversehrt. Sie wurde das Ziel und das Opfer erst des zweiten dakischen Krieges... Die Colonia Ulpia Traiana... hat also mit der Königsstadt der Daker, auch dem Namen nach, ganz offensichtlich nichts zu tun".

15. Opreanu, Iazygen, 270, 282; idem, The Legio I Adiutrix in Dacia. Military Action and its Place of Garrison during Trajan's Reign, in 17th International Congress of Roman Frontier Studies. Lectures Summaires (Zalău-România, 1-9 septembrie 1997) 125; idem, Die Folgen 191 u.

romane, Decebal fiind obligat să o evacueze, ea făcând parte, după pacea din anul 102, din teritoriile ocupate de Imperiu. Dar, spre deosebire de Cichorius, Opreanu consideră că noua capitală a regelui Decebal a fost cetatea de la Piatra Craivii, a cărei poziție și tehnică de construcție a zidurilor ar corespunde și cu reliefurile Columnei¹⁶. În același timp, Opreanu consideră că "frontiera" dintre Imperiul Roman și regatul lui Decebal se afla pe Mureș și pe Oltul transilvan, Traian ocupând definitiv teritoriul de la sudul acestor râuri¹⁷.

În același sens, foarte recent, D. Protase a întreprins o analiză sistematică a izvoarelor istorice și a ajuns la concluzia că: "Rien ne s'oppose catégoriquement à l'affirmation que la Sarmizegetusa de Décébale a été conquise en 102, à la suite des opérations militaires de grandes proportions entreprises par l'armée romaine... Elle (scil. garnizoana de la Sarmizegetusa) n'a été retirée qu'après 106, à différentes dates, qu'il est malaisé d'établir rigoureusement... Il est inconcevable que Décébale – qui n'était pas un **basileus** quelconque mais bien une personnalité de marque – soit resté à Sarmizegetusa, aux côtés de l'armée romaine d'occupation, assistant à la démolition des murailles de sa propre capitale... après l'an 102, le roi dace a fixé son quartier général dans une autre région de la Dacie, encore libre..."¹⁸. Privitor la "la Dacie, encore libre", Protase¹⁹ crede că: "Décébale restait néanmoins maître de vastes territoires de son royaume... Tous les territoires situés au nord et à l'ouest du cours du Mureș, depuis le bassin du Someș et de Criș jusqu'en Ukraine subcarpatique, avec les grandes établissements, les citadelles... se trouvaient encore sous la souveraineté du roi dace".

Importanța Mureșului – ca linie de comunicație pentru spațiul Transilvaniei și, implicit, ca "drum" strategic – a fost sesizată demult. Așa de exemplu, Cichorius²⁰ și Patsch considerau, pe bună dreptate, că Traian a atins, în **I Dacicum**, valea Mureșului²¹. Dar, din câte cunoaștem noi, aproape toți cei care s-au ocupat cu războaiele dacice ale lui Traian consideră că armata romană de ocupație s-a retras după ce regele a îndeplinit condițiile păcii. Imperiul ar fi păstrat, după părerea lor, doar un teritoriu relativ restrâns, necesar supravegherii regatului clientelar al lui Decebal, asigurării liniei

16. Idem, **Die Folgen**, 187-195. Sprijinindu-se pe cercetările lui V. Moga, Opreanu, ibidem, 192, afirmă că: "So werden die Mauern der belagerten Festung auf der Trajanssäule anders als jene dargestellt, die in den Grabungen von Sarmizegethusa Regia gefunden wurden. Hingegen steht ihr allgemeines Aussehen jenem der Mauern von Piatra Craivii näher".

17. Ibidem, 190: Das Königreich des Decebalus, der erneut als *rex amicus* eingesetzt wurde, wurde erheblich eingeschränkt und umfaßt seither nur die Gebiete nördlich der mittleren Marosch und nördlich der siebenbürgischen Alt". Ar fi de observat că, din punctul de vedere al Imperiului, Decebal era – în primul rând – un *rex socius*. Este posibil – dacă ne raportăm la pacea din anul 89 – ca el să fi fost inclus și în *formula amicorum*, dar, esențial, el avea obligațiile impuse de *societas*: sporirea, prin armata sa, a forței militare a Imperiului și apărarea frontierelor acestuia. Chiar dacă Decebal ar fi fost un *amicus et socius p. Romani*, având în vedere că încă de la sfârșitul Republicii *amici* erau asimilați *socii*-lor, în realitate regele dac avea doar statutul unui simplu *socius*. Cf., pentru istoriografie, Lica, **Relațiile**, 117-118.

18. Protase, **Sarmizegetusa**, 99-100.

19. **Sarmizegetusa**, 94.

20. Cichorius, **Trajanssäule**, III, 338 u.

21. Patsch, **Beiträge**, V.2, 79 u., urmat și de C. Daicoviciu, în **IstRom**, I, 306-307. Patsch subliniază, în acest context, rolul deosebit pe care-l avea Apulum în cadrul sistemului de fortificații al dacilor. Despre importanța strategică a Mureșului, cf. recent Gh. Lazin, **Burebista și celtii** – comunicare prezentată la Sesiunea Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța "Pontica", octombrie 1997 – unde se avansează ipoteza că Burebista, în cursul campaniilor sale celtice, a urmat valea Mureșului pentru a pătrunde în Panonia.

Dunării și construcției podului de la Drobeta²². Nici regretatul meu magistrat, Gostar, care a formulat seducătoarea ipoteză a organizării unei provincii romane la nordul Dunării – după primul război dacic²³ –, nu a abordat explicit problema întinderii romane, așa cum a făcut-o Opreanu și Protase.

*

A așezat Traian, într-adevăr, frontiera sudică a regatului dac pe Mureș?

Încercarea de a răspunde la această întrebare ar trebui, credem, să ia în considerare, în primul rând, cauzele primului război dacic.

Tăcerea tradiției literare asupra împrejurărilor care l-au condus pe Traian la începerea primului său război dacic și accentul pus de autorii antici pe creșterea puterii dacilor – favorizată de "pacea rușinoasă" din anul 89²⁴ – constituie încă subiectul controverselor istoriografice²⁵. Potrivit lui Mommsen, Traian – spre deosebire de Domițian, care era bun administrator dar indiferent la onoarea militară – era întâi de toate soldat: el nu numai că a rupt tratatul, dar a inițiat o nouă politică pentru ca asemenea lucruri să nu se mai repete²⁶. Deși consideră că "in his early decision to invade, Trajan's own military ambitions and self-confidence were probably the dominant factor", Longden atrage atenția și asupra pericolului dacic pentru frontiera Imperiului. El subliniază că "the Dacians were a united race, conscious of nationhood and thoroughly organized under a prince of genius", comparabil cu Mithridates al VI-lea Eupator²⁷. Pentru É. Démougeot "à la convoitise des richesses minières daces à la crise économique italienne²⁸, au besoin de gloire d'un prince rêvant d'imiter Alexandre, aux conséquences du traité passé avec Décébale en 89" se poate adăuga, de asemenea, teama că Decebal ar fi putut organiza o **confoederatio barbarica**. Într-un

22. Evident, principala responsabilitate pentru această incertitudine revine paucității izvoarelor istorice. Pentru dificultatea de a da o soluție convenabilă acestei chestiuni, cf. C. Daicoviciu, *La Transylvanie*: "Le résultat de la première guerre fut certainement l'annexion à l'Empire (en espèce à la Mésie) d'une partie de l'Olténie et du Banat, avec la vallée de Hațeg"; idem, în *IstRom*, I, 308: "Nimic nu se opune să admitem că un rezultat al încheierii păcii-armistițiului e ocuparea definitivă a unei zone largi de țară dacică din stânga Dunării de către romani și anexarea ei nu putem ști sigur. Va fi cuprins Muntenia și Moldova sau numai Țara Hațegului cu Banatul cu partea sud-vestică a Olteniei?" Și, urmându-l pe Patsch (*Beiträge*, V. 2, 87 u.): "... e de neînchipuit construirea podului de la Turnu Severin fără stăpânirea malului stâng al fluviului care trebuia să fie legat de restul imperiului. Credem că au dreptate cei care susțin că garnizoanele așezate de romani în diferitele puncte ale țării dacilor rămasă neocupată definitiv erau numai pentru controlul executării condițiilor și se vor fi retras o dată aceste condiții împlinite".

23. Gostar, *Longinus*, 66 u.

24. Cassius Dio, 68.7.2-4. Cf. Lica, *Relațiile*, passim.

25. Cf., pentru date suplimentare, Ed. N. Luttwak, *The Grand Strategy of the Roman Empire*, Baltimore, 1976, 100 u., 214-215; K. H. Waters, *ANRW*, II. 2, 417 u.

26. Th. Mommsen, *Römische Geschichte*, V, Berlin, 1885, 202.

27. CAH, XI, 224.

28. Potrivit lui J. Carcopino, *Les étapes de l'impérialisme romain*, Paris, 1961, 107: "... Trajan, sans s'appauvrir, ni s'endetter, fait face à des dépenses immensément accrues avec des impôts qu'il a réduits..."; 117: "... conquises avec la Dacie son royaume, les "réserves" de Décébale ont, pour un temps, redoré l'Empire et son éclat en une dernière flambée de l'ancien impérialisme conquérant". Cf., *contra*, R. Syme, *JRS*, 20 (1930), 55-71. Vezi și replica lui Carcopino, 117, n.1. Cf. de asemenea, interesanta observație a lui M. Lemosse, *Le régime des relations internationales dans le Haut-Empire Romain*, Paris, 1967, 119, n. 257, despre "les impératifs qui l'ammènerent (scil. Traian) à occuper la Dacie": "On connaît sur ce point la théorie sur l'or des Daces... Mais n'aurait-il pas été possible d'imposer un lourd tribut sans annexer la contrée?"

cuvânt, se poate vorbi de un război preventiv²⁹. H. Daicoviciu pune și el în lumină rațiunile politice și militare, dar subliniază factorii economici care au dus la război³⁰. K. Strobel consideră și el că "... die tieferen Gründe... sind in der Bedrohung der Stabilität der Donaugrenze und der Sicherheit der römischen Balkanhalbinsel durch das Machtgebilde des Dakerreiches zu sehen"³¹.

Dincolo de frecvent invocatul potențial aurifer al acestei Californii a antichității³², cred că explicația lui G. Wirth – cea mai recentă, provocatoare și fertilă abordare a chestiunii – este cea care definește cel mai exact situația: regatul dac devenise un "Sonderfall", care depășise forța admisă de Imperiu pentru un **Klientelrandstaat** dar, mai cu seamă, se transformase într-un periculos coagulant al imensului "Hinterland" barbar³³.

Plecând de la această realitate și angajând o forță militară redutabilă³⁴, **Traian a urmărit în mod clar doar obiectivul de a readuce regatul dac la "parametrii" admiși de Imperiu pentru un regat clientelar**. Cea mai sigură soluție era restrângerea întinderii regatului dac, prin ocuparea centrului fortificat din Munții Orăștiei și a principalelor căi de comunicație, care să asigure și controlul eficient al spațiului dacic rămas liber³⁵.

Acest obiectiv rezultă limpede din forma și fondul păcii din anul 102, care l-a transformat pe regele Decebal într-un *socius Imperii*, dar această *societas* era – în cazul lui – formulată într-o manieră deosebit de restrictivă. Care era baza legală a acestei *societas*, a cărei formă exterioară, potrivit unor învățați³⁶ nu era un *foedus*? Aceasta ar

29. Émilienne Demougeot, *La Formation de l'Europe et les invasions barbares*, Paris, 1969, 171-172. Cf., de asemenea, P.A. Brunt, *Roman Imperial Themes*, Oxford, 1990, 472: "Its strategic value (scil. a Daciei) is thus at least arguable: it is a certain fact that it was a source of gold that would enrich the treasury".

30. H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, 322.

31. K. Strobel, *Untersuchungen zu den Dakerkriegen Trajans*, Bonn, 1984, 156 u.

32. Sunt bine cunoscute controversale privitoare la acest subiect. Cf., pentru un comentariu concis, Lica, *The Coming of Rome*.

33. G. Wirth, *Der Großmächtige Osten. Zum Problem der römisch-persischen Auseinandersetzung in der Kaiserzeit*, in *Arheologia Moldovei* 17 (1994), 93 u.: "Und wenn Trajan einige Jahre danach noch einmal ausgreift, um jenseits der unteren Donau das Reich des Decebalus zu zerschlagen, dann offensichtlich, weil dies sich zu einer Gefahr auszuwachsen drohte, wie sie sich stärker als je zuvor jetzt zugleich an allen Stellen der nördlichen Grenze abzuzeichnen begann... Ob und inwieweit etwa Bergwerke und Bodenschätze des Landes soweit bekannt waren, daß sie eine Rolle spielten, ist ohne Belang. Von Belang sind denn auch die Absichten des Decebalus nicht, eines Foederaten, ausgestattet mit dem römischen Bürgerrecht, der sich möglicherweise dem Imperium fester verbunden glaubte als irgendeiner der Bundesgenossen in der westlichen Hälfte des Reiches"; "Konnte Rom sich das Entstehen eines Reiches leisten, das sich an der Nordgrenze etablierte und sich so entwickelte, daß es zu einem dritten Faktor in einem Gefüge von zwei Mächten wurde, das eine nicht mehr vertrag? Die Gefahr war zu groß, daß hier etwas entstand, das auch bei besten Willen nicht mehr zu bändigen war. Es ist nicht zu glauben, daß Decebalus nicht willens gewesen sein könnte, sich dem ersten Friedensschluß mit seinen Bedingungen unterzuordnen, und nicht bereit war, alles zu erfüllen, was man auch danach noch verlangte. Indes sein Fall war in dem entwickelten zwischenstaatlichen System nicht vorgesehen, das bereits bestand, und für einen bloßen Klientelstaat auch weiterhin war sein Reich zu stark... einem Trajan blieb von vornherein kein anderer Weg als der Vernichtung". Cf., de asemenea, M. Lemosse, *Régime*, 119, pentru comparația dintre situația imperiului în timpul lui Augustus și al lui Traian: "Mais le premier pouvait, comme Pompée ou Jules César, s'assurer la domination indirecte par des rois qu'il plaçait ou maintenait au pouvoir; le second n'a plus agi ainsi parce qu'il ne pouvait pas... Trajan a conquis cette contrée (scil. Dacia) parce que la pénétration réalisée avant lui, les relations bien établies entre Domitien et Décébale notamment, ne permettaient pas un contrôle efficace au point de vue militaire, ni une implantation suffisante de civils ou de soldats romains".

34. Pentru amănunte, cf. Strobel, *Trajan*, 62 u.

35. Cf., pentru detalii, Lica, *The coming of Rome*.

36. E.g. B. Paradisi, Dai "foedera iniqua" alle "chrisobule" bizantine, in *Scripta et Documenta Historiae Iuris* 20, (1954), 57-59.

putea fi *deditio in fidem*, dacă avem în vedere că, în anul 102, Decebal nu a avut soarta lui Vercingetorix.

În acest context, aruncarea lui Decebal peste Mureș – așa cum presupun, pe bună dreptate, Opreanu și Protase – corespundea imaginii lui Traian despre organizarea frontierei romane la Dunărea de Jos³⁷.

*

Ce statut voia să dea Traian teritoriului dacic de la sudul Mureșului, rămas sub ocupația romană ?

Se pare că împăratul intenționa îmbinarea principiului dominației indirecte cu cel al dominației directe, veche paradigmă a politicii romane, aplicată încă din timpul intervenției în Orientul hellenistic.

Gostar demonstrează convingător că armata de ocupație lăsată de Traian la nordul Dunării și având în componență două legiuni, era comandată de Cn. Pinarius Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus, *vir consularis*, acesta acționând cu totul independent de guvernatorul provinciei Moesia Superior. El susține cu argumente demne de luat în seamă că: "n-ar fi exclus însă, ca titulatura lui Longinus în Dacia să fi fost ca și cea a lui D. Terentius Scaurianus în Orient, adică de *consularis exercitus provinciae* nu cea de *leg. Aug. pr.pr. provinciae*..."³⁸. Pe bună dreptate, Gostar arată că: "s-ar putea ca încă după terminarea primului război, Traian, nu numai că intenționa, dar chiar să fi întemeiat o nouă provincie la nordul Dunării"³⁹. El se crede îndrituit să susțină că: "Rămâne deci a considera pe Cn. Pinarius Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus, ca în perioada dintre cele două războaie (102/103-105), să fi fost mai curând guvernatorul unei noi provincii de la nord de Dunăre, atunci în curs de formare (deși recunoaștem că nu poate fi dovedit acest lucru), decât al provinciei Moesia Superior"⁴⁰.

Cu o provincie în stânga Dunării – cuprinzând în ea o mare parte a Carpaților, mărginită la nord de o "frontieră naturală", *Mureșul și Oltul transilvan* – Traian putea controla în mod convenabil regatul clientelar al lui Decebal, drastic redus din punct de vedere teritorial-demografic.

În acest punct, ne vedem nevoiți să ne despărțim de Opreanu⁴¹, când afirmă că: "Beginnend mit 102 und bis 105, als der zweite Krieg vorbereitet wurde..." ca și de Protase, care consideră pacea din anul 102 drept o "paix-armistice"⁴².

37. Patsch, *Beiträge*, V. 2, 86, surprindea, la timpul său, cu acuitate acest fapt: "... er (scil. Trajan) befand sich innerhalb der dazischen Bergumwallung schon im Hügelland des siebenbürgischen Beckens; den Dakern fehlte eine einheitliche, gleichmächtige Führung, ein Teil von ihnen war schon zu ihm übergegangen... Ein entsprechend adjustierter Pufferstaat konnte auch gute Dienste leisten, zumal wenn er unter Kontrolle gestellt wurde" (subl. ns.).

38. Gostar, *Longinus*, 68.

39. *Ibidem*, 66.

40. *Ibidem*, 67-68. Cu probitatea-i cunoscută, Gostar citează aici și părerea lui H. Daicoviciu, *Sarmizegethusa*, n.3, 111-116, care, urmând o sugestie a lui R. Florescu, consideră că regiunile din sud-vestul Daciei, ocupate de Traian după primul război, erau "un fel de district militar", Piso, *Fasti*, 2-3, deși acceptă concluziile lui Gostar privitoare la statutul lui Longinus în raport cu guvernatorul Moesiei Superior, consideră, totuși, că acesta nu poate fi considerat guvernator, câtă vreme lipsesc toate condițiile pentru a vorbi despre *Daciae in formam provinciae redigere*: "Die Lösung im Sinne des römischen Staatsrechtes wäre folgende: Pompeius Longinus war ein *legatus Augusti pro praetore* der Provinz Dakien, aber unter Provinz ist keine konstituierte Provinz, sondern, wie, so oft unter der Republik, der Kompetenzenbereich eines Imperiumsträgers zu verstehen".

41. *Die Folgen*, 190. Ca, de altfel, și de toți ceilalți învățați care susțin acest lucru !

42. Protase, *Sarmizegethusa*, 95.

Dacă Traian ar fi dorit, de la început, desființarea totală a regatului lui Decebal, nimic nu l-ar fi oprit să o facă chiar la sfârșitul primului război dacic. **Este ignorat prea ușor faptul că, atunci, regele dac s-a prezentat în fața împăratului⁴³ precum Vercingetorix în fața lui Caesar !** Și nimic nu-l împiedica pe Traian – dacă voia – să-l detroneze pe viteazul rege și să-l pună în lanțuri, pentru a-l arăta Romei în cortegiul său triumfal !

Desigur, se ridică problema menținerii pe tronul regatului dac a lui Decebal, marele adversar al Romei. Traian și-a asumat conștient acest risc, tocmai ca regatul dac, rezultat după pacea din anul 102, să fie un veritabil avanpost la frontiera nordică a Imperiului⁴⁴. Ori Decebal, rege respectat și general desăvârșit, dovedise că era în măsură să îndeplinească această misiune, așa cum a făcut-o și după anul 89.

De altfel, Imperiul avea la dispoziție încă un mijloc, deosebit de eficient, pentru a diminua riscul menținerii unei asemenea personalități în fruntea regatului dac: **iazigiile⁴⁵**. Din narațiunea lui Cassius Dio, 68.10.3, despre evenimentele dintre anii 102-105 aflăm că "... Decebal ... iazigilor le-a smuls un ținut". Este foarte posibil că iazigiile au avut în politica Imperiului după anul 102⁴⁶, rolul regatului numid al lui Massinisa față de Cartagina după al doilea război punic. Ca și Massinisa – care rășluisa neconținut teritoriul Cartaginei, fiind mereu favorizat de arbitrajele părtinitoare ale Romei⁴⁷ – la fel și iazigiile au încercat să profite de faptul că Decebal trebuia "să-i socotească dușmani sau prieteni ai săi pe cei ai romanilor" și să-și mărească teritoriul pe seama dacilor⁴⁸. Cum regele dac nu a înțeles să accepte acest brigandaj, s-a ajuns la un conflict militar cu iazigiile, adică – din punct de vedere al Imperiului, care se ținea de litera tratatului din anul 102 – la un *casus belli*.

43. Cf. Cassius Dio, 68.9.6: "Merse la Traian, căzu la pământ spre a i se închina și azvârli armele"; Lica, *The Coming of Rome*, cap. VII.

44. Se poate specula că Traian menținea conștient un *metus Dacicus*, precum P. Cornelius Nasica, împotriva lui M. Porcius Cato Maior, promova menținerea artificială a unui *metus Punicus* ?

45. Seneca, *Quaest. Nat. Praef.* 9; Plinius cel Bătrân, *N. H.* 4. 12.80; Tacitus, *Ann.* 12. 29-30; Brandis, RE IV, s.v. Dacia 1952-1953: Leider kennen wir nicht die Zeit des Einbruchs der Iazygen in die Donaugegend ... also etwa zwischen 20 und 50"; Patsch, *Beiträge*, V.1, 141: "Die Migration dürfte also in die Zeit des Gaius und in die ersten Jahre des Claudius fallen"; J. Klose, *Roms Klientel – Randstaaten am Rhein und an der Donau*, Breslau, 1934, 115: "... habe ich aus dieser Stelle (scil. Tacitus, *Ann.* 29) geschlossen, daß die Iazygen um 50 n. schon eingewandert sein müssen"; R. Syme, *Danubian Papers*, București, 1971, 148: "With respect to the Sarmatae Iazyges it is unfortunate that the exact, date of their arrival in the Hungarian plain is not known"; Vl. Iliescu, FHD, I, 403, n. 31: "în timpul lui Tiberius"; A. Mócsy, *AAntHung*, 15 (1977), 439: Wirth, *op. cit.*, 90, n. 31: "Ich erkläre selbst die Jazygenansiedlung wenige Jahre nach Augustus zwischen Donau und Theiss aus der Absicht, einen beruhigenden Faktor zu schaffen, der im römischen Sinne gerade durch seine ethnische Fremdheit wirksam wurde". Incontestabil, afirmația lui Wirth este pe deplin întemeiată, dar să nu uităm că elementul sarmatic le era demult cunoscut geților și dacilor.

46. În esență, un asemenea rol era intrinsec chiar transferării lor între Tisa și Dunăre !

47. Pentru izvoare, istoriografie și prezentare generală a evenimentelor, cf. H. Bengtson, *Grundriß der römischen Geschichte mit Quellenkunde*, München, 1982, 145 u. ; J. Bleicken, *Geschichte der römischen Republik*, München, 1992, 58, 162 u.

48. Despre localizarea teritoriului în litigiu, cf. K. Strobel, *op. cit.*, 205: "... so nahm er (scil. Decebal) den Iazygen Gebiete östlich der mittleren oder oberen Theiss ab, die diese wohl im Rahmen des 1. Dakerkrieges Trajans erobert hatten"; 205, n. 3-4; și, de asemenea, recent, C. Opreanu, *Dacii și iazigiile în vremea lui Traian, în Romani și barbari la frontierele Daciei romane*, AMP XXI, Zalău, 1997, 281-289. Afirmația că iazigiile ar fi cucerit acest teritoriu în timpul primului război dacic al lui Traian este doar o presupunere, nesustținută de tradiția literară.

Din relatarea lui Cassius Dio, 8.10-11⁴⁹, rău trunchiată de epitomatori, nu se poate stabili cu exactitate o cronologie a evenimentelor care au condus la declararea lui Decebal ca *hostis p. Romani*, astfel încât nu putem fixa cu siguranță, în cadrul acestei succesiuni, momentul conflictului cu iazigii. Oricum, din relatarea aceasta reiese, limpede, atitudinea filotraianică a lui Cassius Dio, care aruncă asupra lui Decebal întreaga responsabilitate pentru începutul celui de-al doilea război, dar trece sub tăcere provocările Imperiului prin iazigi sau prin generalii romani din regiune⁵⁰.

*

Traian a continuat, în fond, politica lui Domitian, dar, mobilizând importante resurse, a obținut în anul 102 mult mai mult: regatul dac continua să existe, dar în forma dorită de împărat și, potrivit expresiei lui Démougeot, "beaucoup plus durement vassalisé qu'en 89"⁵¹.

Pacea din anul 102 pune, astfel, capăt marii puteri dacice, strânse iarăși la un loc de unul dintre cei mai mari regi ai lumii antice. A fi constrâns la o completă dependență politică și militară față de Imperiu era o situație insuportabilă pentru Decebal. Prin urmare, el este cel care, în realitate, a provocat – sau a fost determinat să provoace! – un al doilea război. Regele dac nu putea accepta statutul unui dinast minor, impus prin pacea din anul 102, statut configurat potrivit normelor romane privind întinderea și forța unui **Klientelrandstaat**⁵².

49. Cassius Dio, 68. 10.3-11. 1: "Dar când i s-a anunțat că Decebal în multe privințe nu respectă tratatul, ci își pregătește arme, primește fugari, reface întăriturile, trimite soli la vecini și aduce pagube celor ce mai înainte nu se înțelegeau cu el, iar iazigilor le-a smuls un ținut (pe care, după aceea, deși ei îl cereau, Traian nu-l mai dădu înapoi), senatul decretă că Decebal este din vrăjmas, iar Traian însuși, fără să lase conducerea altor generali, porni din nou cu război împotriva aceluia. Întrucât mulți daci trecuseră de partea lui Traian – și încă din alte pricini –, Decebal ceru iarăși pace. Însă el nu înțelegea să depună armele și să se predea, își aduna – în văzul tuturor – trupe și chema în ajutor pe vecini".

50. Desigur că atitudinea acestora față de Decebal era aceeași cu a guvernatorilor Macedoniei, atitudine descrisă de către Cicero, în Pisonem, XVI (39): "*Macedoniam praesertim, quam tantae barbarorum gentes attingunt ut semper Macedonicis imperatoribus idem fines provinciae fuerint qui gladiatorum atque pilorum*". Pasajul ciceronian subliniază elocvent concepția romană despre "flexibilitatea" frontierelor provinciilor de margine.

51. Démougeot, *op. cit.*, 174.

52. Cf., și Patsch, *Beiträge*, V. 2, 52-53: "Die Ruhe war aber doch nur eine Maske. Ein Fürst von so selbstbewußter Haltung... konnte sich auf die Dauer auch nicht mit dem Schein einer Untertänigkeit abfinden"; 55: "Auf alle Fälle ist nicht zu verkennen, daß wieder eine Völkerwelle gegen die Balkanprovinzen heranzurollen im Begriffe war".

THE FRONTIERS OF THE DACIAN KINGDOM AFTER THE PEACE IN A.D. 102

- Summary -

The problem of the territorial provisions of the peace concluded in A.D. 102 is still unclear, because Cassius Dio, 68. 9.5. – our main literary evidence – mentions this topic using only a general statement.

C. Opreanu and D. Protase had recently proposed an interesting hypothesis, concerning the extension of Decebalus' kingdom after *Traiani I Dacicum*. They maintain that the border between the Empire and Decebalus' kingdom was on the Mureş River.

Had Trajan really set the southern frontier of the Dacian kingdom on the Mureş River ?

The attempt at answering this question must, first of all, take into consideration the causes of the First Dacian War. Besides the very well-known cause of the gold potential of this "ancient California", I believe that Wirth's explanation is the valid one: the Dacian kingdom had become a **Sonderfall** which had exceeded the power admitted by the Empire for a **Klientelrandstaat**, but, more importantly, had turned into a dangerous coagulant of the great barbarian "Hinterland". Starting from this fact and, engaging a powerful army, Trajan obviously aimed to bring the Dacian kingdom back in the limits accepted by the Empire for a client-kingdom. The best solution was to reduce the stretching of the Dacian kingdom by occupying the fortress in the Orăştie Mountains and the main means of communication, which was to enable the efficient control over the Dacian territory still unoccupied.

In this context, pushing Decebalus over the Mureş River – as Opreanu rightly maintains – is consistent with Trajan's conception of organising the Danubian frontier.

What status did Trajan want to give to the Dacian territory south from the Mureş River, left under the Roman occupation ?

It is possible that Trajan intended to combine the principle of the direct domination with the one of indirect domination. Gostar convincingly demonstrates that Trajan had not only intended but actually founded a province on the left bank of the Danube.

With this province – which included a part of the Carpathians and which had the **Mureş River** as northern "natural frontier" – Trajan was able to control, in a convenient manner, Decebalus' client-kingdom, drastically reduced in terms of territory and population. Trajan diminished the risk of Decebalus' maintaining as King of this lessened kingdom because the Emperor controlled him through the Iazyges like Rome had once used the Numidian kingdom of Massinissa against Carthage after 201 B.C.

The Dacian king is obviously responsible for the beginning of Trajan's Second Dacian War because he could not accept the status enforced by the peace concluded in A.D. 102.